

Ийэ тыл киһини сайыннарар кыаҕа улахан, хас биирдии тыла киһини кынаттыыр, дириги, мындыры толкуйдатар, бастыг сиэрдиир сүдү күүстээх. Саха норуотун тылынан бу сүдү баайын, үйэттэн үйэ тухары көлүөнэттэн көлүөнэбэ биэрэн, биһиги бүгүгнү күммүтүгэр олонхоһуттар аҕаллылар. Олонхоһут - норуот таллааннааҕа. Норуот тылынан уус-уран айымньылартан бары өтгүнэн, баай ис хоһоонунан, кээмэйинэн, уус-уран ойуулаабынынан, толоруутунан уратылаахтара, боччумнаахтара, саха норуотун киэн туттуута – олонхо. Олонхо киһини тардар күүстээх. Тыыннаах тыллаах, сөбүмэр дьайар абыланнаах.

Олонхо – прогрессивнай ис хоһоонноох айымньы. Киниэхэ сырдык күүстэр харана күүстэри утары охсуьуулары уонна кинилэри кыайыылары Орто туруу баран дойдуга дьоллоох, ким да кими да атаҕастаабат көгүл эйэлээх олох туругураара этиллэр. Аны айыы бухатыырын уобараһыгар ууранхай сахалар үйэлэр тухары илдьэ кэлбит эстетическэй көрүүлэрэ бэриллэр. Кини дьүһүгнээх үтүөтэ буоларын ааһан, майгылаах бастыга, дууһалаах туйгуна. Эппит тылын толорор туһугар өлөрүн да кэрэйбэт, кыраны кыамматы харыстааччы, кырдыктаах дьыала иһин охсуһааччы. Ол иһин, хайа баҕар олонхоҕо айыы бухатыыра өстөөхтөрүн кыайарынан-хоторунан түмүктэнэр. Бу өтгүнэн ылан көрдөххө, олонхоһуттар эдэр ыччаты, үүнэр көлүөнэни иитиигэ кырата суох өгөлөөхтөр.

Олонхоһут – айылҕаттан сүдү талааннаах киһи. Олонхоһут буоларга үгүгс сыра, эрэй, дьулуур, баҕа наада. Олонхо синкретическэй айымньы. Ол аата киниэхэ искусство бары салаалара бииргэ былаһа сылдыаллар. Ол иһин, олонхону толорооччу фольклор бары жанрдарын дэгиттэр толорооччу буолара. Кини дорҕоонноох тойуксут, алыптаах остуоруйаһыт, чабырҕахсыт уонна үгэһит.

«Силиһэ суох мас үүммэт» норуот мындыр үс хоһоонун тобуллаҕас этиитэ, саха оҕотугар кутун-сүрүн инэрэн, олонхобут курдук тобуллаҕас толкуйдаах, уус-уран хомоҕой тыллаах, сахалыы сизрдээх буоларга, олонхо бастакы олуктарын ууран иитии-үөрэтии буолар.

Кыра оҕо олонхо хомоҕой тылларын, ырыатын-тойугун кулгаабынан истэн, харабынан көрөн, илиитинэн хамсанан, тутан-хабан оонньоон көрдөбүнэ, кутугар-сүрүгэр истибит дорҕооно, музыката, саната олохсуйан, киниэхэ бастакы олуга буолар. Оҕо саныыр санаатын сааһылаан санарар, толкуйдуур толкуйун толору этэр уонна ойуулаан-дьүһүннээн көрөр дьобурун сайыннарар сылтан 2012с. «Олонхо дойдутугар айан» диэн куукула-театрын эйгэтин, композиция онорон тэрийбитим. Детсад саастаах кырачаан оҕо олонхо тылларын тириэрдии үгүс сыраны, ураты сыһыаны толкуйдатар. Оҕо тириэрдэр сатабылы туһанан, оҕо олонхо эйгэтигэр түргэнник киирэригэр, оҕо тутарыгар табыгастаах оонньоур куукулалары араас өгнөөх сабынан күрүчүөгүнэн баайбытым. Уһугэр диэри саастаах оҕолор куукуланы көрөн Айыы бухатыыра, кыһын-уолун, ийэтин, аҕатын көрөн арааран, олонхоҕо сыһыаннаах тылы истэн, хамсаныытын көрөн, өйдүү улааталлар.

4-7 саастаах оҕолор олонхо тылын истэ, Айыы бухатыырдарын учугэй-куһаҕан өрүттэрин сэргии, араара үөрэнэллэр. Оҕо куукуланан оонньоон санардабына, сылайбат, үөрэ-көтө куукуланы оонньотон санардахтарына ылсар, элбэҕи үтүктэ сатыыр, толорор баҕалара улаатар. Кырачаан оҕо өйдөнүмтүө, тийимтиэ гына бэйэ ис хоһоонноон куукуланан айан кэпсиэххэ, олонхо олугун туойуохха, сатабылы туһаныахха табыгастаах.

Олонхону остуол, тыл оонньоутунан инсценировканан толоруу ФГОС уобаластарын араас хайысханан киллэрэр ньыма буолар. 4-7 саастаах оҕолор куукуланы хамсатан оонньоууларыгар араас өгнөөх уот, кыыл-көтөр саната, айылҕа араас тыастара-дорҕоонноро бэйэ онорбут тыаһы таһаарар музыкальнай инструменнары туһанабын, оччоҕо оҕо өйгө онорон көрөрө, санарара, кэпсиир, сэхэргиир баҕата күүһүрэр, ылынар. Бу саастарыгар оҕолор ылынар, инэринэр саастара, уус-ураннык истэр, өйүгэр онорон көрөр, санарар,

толкуйдуур дьобура кэмэ буолан, сэхэргиир толорор үөрэхтэнэр. Ол иһин, бу кэмнэ олонхону судургутан иһитиннэрэр күүс буолар. Ону тэнэ, оҕону толкуйдатар гына ыйытылары туруоран өйгө онорон көрөр дьобурдарын сайыннарыы ситиһиилээх, сөптөөх буолар.

Олонхону иһитиннэри, толорууга көбүлээһин ситимнэнэрин туьугар олонхонон куукулалары, мультиктары, араас ооньуурдары, анал пособиялар туттуллаллара үрдүк таһым буолар дии саныбын. Оскуолаҕа киириэн иннинээҕи саастаах оҕолору иитиигэ, үөрэтиигэ олонхону истэр, өйдүүр дьобурдарын, өйгө онорон көрөр, санарар, толкуйдуур кыахтарын сайыннарыыга, куукула театрыа тирэх, көдүүс буолар.

Кыра оҕону иитиигэ-үөрэтиигэ, олонхо суолталаах. Олус сүдү, кини ойуулаан-дьүһүннээн бөдөтүн көрдөрөрө, туттар куукулалара, таһастара, туттар-хаптар быһыылара – ити барыта иити суолтата буолар. Олонхо – бу биһиги сахалар мунура биллибэт баайбыт, сүрэхпит иэйиитэ, бу биһиги атын омуртаган уратыбыт, норуот быһыытынан инники кэскилбит.

«Олонхо дойдутугар айан»

ОЛОНХОНУ КУУКУЛА КӨМӨТҮНЭН БИЛИЙННЭРИЙ

ОЛОНХО ОСТУОЛ ООННЬУУТУГАР ОРУОЛА

ДЬУЛУРУЙАР НЬУРГУН БООТУР

АРААС ОМУК ДОЙДУТУН, МУЗЫКА ИНСТРУМЕНЫН КУУКУЛА КӨМӨТҮНЭН ҮӨРЭТИИ

